

ČLANCI

G. P. da Palestrina u prigodi 400. obljetnice smrti

Miroslav Martinjak, Zagreb

Stručni članak

Uz obljetnicu smrti treba se sjetiti glazbenika daleke renesanse G. P. da Palestrina, koji nije samo izvrstan poznavalac tehnike vokalne polifonije i čuvar crkvene glazbe,¹ kako ga neki nazivaju, već predstavnik epohe kojoj će dati završnu krunu glazbenog stvaralaštva.

G. P. da Palestrina

Rođen je najvjerojatnije 1525./26. u malom mjestu Preneste pokraj Rima, a koje će se kasnije nazvati po njemu Palestrina. Neki povjesničari tvrde da se rodio u Rimu, jer je njegov otac posjedovao u kvartu Rione Monti kuću i posjed, ali za takovu tvrdnju nemamo čvrstih dokaza. Ono što je sigurno: bio je jako vezan za grad Rim i njegove velebne bazilike.

Njegov život prošao je bez neke velike vanjske dramatike ali su vrlo izrazite bile unutrašnje, duševne drame.

Naime, Palestrina živi u vrlo nemirnom vremenu. Reformacija i razmimoilaženje s tradicionalnom Crkvom bilo je u punom hodu. Obje strane drže glazbu elementom prvoga reda u ljudskom izražavanju vjere i oblikovanju bogoslužja.

Izvjersna profanizacija crkvene glazbe koja je već započela pojavom gotike sad će se još više potencirati. Često se robuje polifonskoj tehnici a ne vodi se briga o liturgijskom duhu i liturgijskom Misteriju, pa tako nastaju pretjeranosti u glazbenom izrazu, a posebno u polifonskom vokalnom slogu.

Interesantno je spomenuti da su intervencije papa u prvom tisućljeću glede glazbe i liturgije bile vrlo rijetke, a u počecima drugog tisućljeća i sve do XVI. st. dosta česte.² Svakako, jedan od razloga je i to, što je do desetoga stoljeća u razdoblju jednoglasja glavni princip liturgijske glazbe molitveni a tek onda umjetnički, dok će u razdoblju višeglasja sve više prevladavati umjetnički princip nad liturgijskim i tu će nastajati sporovi.

Crkva je vrlo budno pratila razvitak polifonije, koja je u biti izrasla iz korijena gregorijanskog pjevanja i nosila u sebi dimenziju kreativnosti, koja je išla u skladu sa svjetonazorom, filozofijom i teologijom tog vremena. Ta veličanstvena glazba izvrsno je pristajala u velebne bazilike koje su se gradile u ono vrijeme i koje je trebalo ispuniti pjevanjem. S druge strane, bilo je mnoštvo argumenata protiv polifonije a najčešći prigovor je bio da se gubi jasnoća teksta i da ga se ne razumije. Tako Erazmo *Roterdamski* piše vrlo ljutito: „Molim, što misle oni o Kristu, vjeruju da se on raduje tom metežu glasova? K tome još nisu zadovoljni pa uvode vrlo komplicirani način glazbenoga izražavanja u svete prostore, jedan divlji cvrkut glasova koji prema mome mišljenju nije bio u upotrebi ni u grčkom ni rimskom kazalištu”.³

Svakako da je polifonski način obradbe teksta i glazbe kao i novi duh polifonske glazbe bio dosta problematičan za ondašnje crkveno učiteljstvo. Crkva će inzistirati na jasnoći teksta i tekstualne poruke i to će biti imperativ zbog kojega će nastajati mnogi sporovi između Crkve i skladatelja.

To je bilo, dakle, vrijeme Palestrine i u tim povijesnim okolnostima razvijat će se njegov genij nastojeći pomiriti duhove, težeći udovoljiti i crkvenim i zahtjevima vremena u kome živi.

Glazbenu izobrazbu završio je u Rimu i nakon smrti majke Palme 1536. god. povlači se u rodni Preneste i postaje zborovođa u mjesnoj katedrali. Tu se i vjenčao s djevojkom *Lukrecijom di Goris*.

Nakon smrti pape Pavla III. izabran je biskup iz Preneste za papu koji je uzeo ime Julije III. On je pozvao Palestrinu u Rim i povjerio mu poznatu kapelu *Duliju* iz koje su se kandidirali pjevači za papinsku Sikstinsku kapelu.

U to vrijeme nastaju i prve skladbe posvećene papi. Većina tih kompozicija i misa građena je po zakonu „cantusa firmusa”. Spomenuti se stil toliko svidio papi da je Palestrina odmah postao članom Sikstinske kapele unatoč običajima koji su ondje vladali. Naime, Palestrina je bio oženjen i nije pripadao duhovnom staležu i kasnije je radi toga imao teškoća.

Papa Julije III. iznenada umire 1555. ali na sreću konklave je izabrao papu Marcela II. koji je već otprije poznao Palestrinu. On je posebno cijenio Palestrinu i želio je da se crkvena glazba očisti od svih profanosti i stilskih pretjeranosti.

U Masarelovom dnevniku, koji je bio prijatelj papin, zabilježen je zanimljiv događaj. 12. travnja 1555. god. na dan Velikog petka u papinskoj bazilici, papa je sišao u baziliku kako bi pribivao svetim obredima. Spomenuti Masarelo svjedoči da su pjevači pjevali skladbe koje su odudarale od ozračja Velikog petka pa je papa očito razalošćen i rasrđen pozvao sve izvoditelje i oštro ih ukorio. Tražio je da se u tim svetim danima izvode kompozicije koje odgovaraju liturgijskom momentu i da se riječi razumiju.⁴ Neki autori tvrde (*Polidori*) da je papa nakon nemiloga događaja namjeravao zabraniti polifoniju. No, već nakon tri tjedna papinstva umire.

Moguće je, kako tvrdi autor Weinmann da je Palestrina bio nazočan kao pjevač Sikstinske kapele i da je taj događaj djelovao na nastanak remek djela mise pape Marcela.

Palestrina je napisao oko 104 mise ali samo jedna je imenovana *Messa di papa Marcello*. Mnogi su se autori bavili odgonetavanjem zašto je tako imenovana. Zaključeno je da je Palestrina želio udobrovoljiti papu i dokazati kako nije kriva glazba i glazbeni stil već skladatelji koji pretjeruju i svode umjetnost na tehnicizam.

Papu Marcela naslijedio je Pavao IV. koji je otac protureformacije. On je zabranio da u Sikstinskoj kapeli pjevaju oženjeni pjevači. To je pogodilo Palestrinu koji je otišao u Lateransku baziliku za dirigenta.

To je vrijeme Tridentskog koncila koji je počeo 13. prosinca 1545. i trajao je do 4. prosinca 1563.

Od 10. do 14. rujna konačno se raspravljalo o misi i figurativnoj glazbi i to pod dva negativna vida: a) riječi se ne razumiju u novoj glazbi, b) značajke kompozicija ne odgovaraju istinskom religioznom osjećaju.⁵ U raspravama prevladavaju uglavnom dvije struje. Konzervativna skupina je zahtijevala da se sva višeglasna glazba izbaci iz bogoslužja a ponovo uvede gregorijansko pjevanje. Druga skupina bila je nešto umjerenija i smirivala čitavu stvar a uz tu grupu bio je i papa.

Glavni zahtjev koncila bio je da se riječi dobro razumiju: „ut verba ab omnibus percipi possint“⁶ (da svi mogu razumjeti riječi).

Premda se radilo o biti ili ne biti polifone vokalne glazbe, ipak je prevladala razboritost koncilskih otaca, koji unatoč svim problemima, nisu mogli zanijekati ljepotu, snagu, zvučnost i privlačnost polifone glazbe koja je odgovarala vremenu. Autor Mayer piše, da je umjetničku crkvenu glazbu spasio princip antropocentrične subjektivne estetike tj. novi odnošaj prema čovjeku, naravi i Bogu.

Spomenuto načelo je plod renesansnoga vremena, renesansne filozofije i općeg svjetonazora.⁷

Pripuštanje polifonije u bogoslužje značilo je pripuštanje umjetnosti u Crkvu i njenu liturgiju i to će biti značajno za buduća stoljeća razvoja crkvene glazbe.

Na 12. zasjedanju koncila, 17. rujna izdan je dekret pod naslovom:

„Ab ecclesiis vero musicas eas, ubi sive organo sive cantu lascivum aut impurum aliquid miscetur sarceant, ut domus Dei vere domus orationis esse videatur ac dici possit“.⁸

Tim je dekretom koncil dao poticaj glazbenoj reformi i pročišćavanju liturgijske glazbe od svih pretjeranosti i teatralnosti.

U takvom ozračju i prilikama formira Palestrina svoj stil koji nije nastao na poticaj koncilskog dekreta, premda je djelovao na njega. Palestrina je prije svega duboko religiozan čovjek koji na osobnom planu doživljava liturgiju i liturgijski Misterij. Njemu je liturgijska i biblijska riječ od životne važnosti i poticaj za osobnu meditaciju i inspiraciju. Stoga stvara vokalnu glazbu utemeljenu na liturgijskom tekstu iz kojeg snagom inspiracije izviru velebne polifonske melodije, začuđujuće jednostavnosti, pjevnosti ali očite monumentalnosti i vjerske nepokolebljivosti. Njemu je gregorijanska melodija i gregorijanska estetika uzor, bez koje je teško razumjeti polifoniju Palestrine.

Premda je u njegovo vrijeme gregorijansko pjevanje bilo u dekadenci kako ritmičkoj tako i melodijskoj, Palestrina je iskoristio tu dekadencu da bi duh gregorijanskog pjevanja pretočio u novo ruho polifonskog stvaranja i oblikovanja.

On je svjestan da polifono stvaranje može oduzeti tekstu jasnoću emitiranja i da svaka tehnika komponiranja ne pridonosi jasnoći teksta. Palestrina to potvrđuje u pismu vojvodi od Mantove koji je naručio skladbu za misu. On pita vojvodu: „Želi li dugu ili kratku misu i da se razumiju riječi?“⁹

Čini se, da je misa pape Marcela bila uzor novog komponiranja i da je služila kao uzor tridentskoj glazbenoj reformi. O tome postoji svjedočanstvo dirigenta milanske katedrale Vincenza *Ruffa*, koji je na poticaj kardinala Karla *Boromejskog* (*Carla Borromea*)¹⁰ skupio mise raznih autora, koje su odgovarale stilu mise pape Marcela. Te mise je objelodanio god. 1580. s popratnim riječima: „Novamente composte secondo la forma del concilio Tridentino“.¹¹

Svakako misa pape Marcela ispunja prvi i najvažniji zahtjev koncila da se tekst dobro razumije.

Treba pripomenuti da u to vrijeme nije bilo najteže u višeglasju postići jasnoću i razumljivost teksta. Zahtjev je mogao zadovoljiti i prosječni glazbenik. Problem je

bio kako stvarati polifonu glazbu da tekst bude razumljiv a da glazba ne izgubi na svojoj ljepoti i stilu onoga vremena. Drugim riječima, vrlo je teško bilo pronaći način komponiranja koji će udovoljiti crkvenim i svjetovnim umjetničkim zahtjevima.

Problem je riješio Palestrina vrlo elegantno koristeći svu polifonu tehniku kao i homofoniju, grupiranje glasova, izmjenjivanje pojedinih glasova u skupinama što sve daje velečanstven sklad i polifonski ugođaj. K. Jeppesen kaže, da je sklad i mirnoća glavno obilježje Palestrinine umjetnosti.¹²

Premda je živio u vremenu velikog previranja u umjetnosti, želje za novotarijama, za subjektivnim dostignućima i isticanjem vlastite individualnosti, Palestrina unatoč svemu posvećuje svoj život i sve snage da dovrši crkveni stil komponiranja koji je već započeo krajem X. st. Dovodi crtu uspona polifone glazbe do vrhunca i stavlja krunu toj veličanstvenoj vrsti crkveno-glazbene umjetnosti.

Obnovio je intiman duh umjetnosti, otkrivši u njoj začuđujuću jednostavnost, skladnost i ekspresivnost.

Ton spomenute glazbe je prepoznatljiv kao i ton gregorijanskog pjevanja. Klasična vokalna polifonija ulazi u blago svete glazbe kao i gregorijansko pjevanje ne samo po biblijskoj riječi koju uglazbljuje, već i po svom duhu i crkvenom stilu koji je u svoju formu i svoj jezik utjelovio emocionalnost i religioznost čovjeka ondašnjeg vremena. Velika je zasluga Palestrine u svemu tome i zbog toga je predstavnik epohe kojom završava „prima prattica” ili „stile antico” iza koje je moralo početi nešto novo što će biti „seconda prattica” ili „stile moderno”. Ta profinjena polifonija, posebno moteti iz „Pjesme nad pjesmama” bit će preteče baroka i velikog Bacha.

Za razliku od godine rođenja, zna se točno godina smrti: to je 1594. (u 68. godini starosti), a pokopan je u bazilici sv. Petra u Rimu.

Palestrina je ostavio golemi opus duhovne a nešto i svjetovne glazbe¹², zadužio je našu zapadnu kršćansku civilizaciju. Spominjemo ga se s poštovanjem i u naše vrijeme opterećeno krizom kako duhovne tako i svjetovne glazbe. Njegova osoba i njegova glazba u svojoj jednostavnosti i vjerničkoj intimnosti mogu biti uzor i inspiracija suvremenom crkvenom stvaralaštvu koje se često gubi u pretjeranom tehnicizmu i profanizaciji, a ne brine se o sakralnom ambijentu i duhu katoličke liturgije.

Završit ću riječima kanonika Melhiora Majora, koji je u svoju privatnu bilježnicu poslije smrti Palestrine zapisao slijedeće riječi:

*Kao što tonovi ljestvice
do re mi fa so la... uzlaze,
tako uzlazi tvoje ime,
u nebeske visine,
o Palestrino!*

*O smrti neizbježna,
gorka i opaka,
smrti okrutna,
otevši Palestrinu,
lišila si hramove i
vladarske dvorove
ugodnih zvukova;
Otela si nam njega
koji svojom glazbom
crkve obasjavaše.
Reci mu zato, glazbeniče;
Počivaj u miru!*

BILJEŠKE

- 1 Usp. Reinhard, R., *Palestrina – der Bewahrer der Kirchenmusik*, u: *Lust an der Musik*, Piper, München, 1984, str. 57, herausgegeben von Klaus Stadler.
- 2 Papa Inocent III. zabranjuje 1207. god. izvođenje liturgijske drame; Koncil u Toledu i Bazilei donosi 1439. god. mnoštvo argumenata pod naslovom *De spectaculis in ecclesiis non faciendis*; Papa Ivan XXII. objelodanio je 1324. god. bulu pod naslovom *Docta Sanctorum* u kojoj kori devijacije u liturgijskoj glazbi; Tridentski koncil u dekretu 7. siječnja 1562. kaže: „musicas eas, ubi... lascivum aut impurum aliquid miscetur, item saeculares omnes actiones...” nema mjesta u liturgiji.
- 3 Reinhard, R., nav. dj. str. 59.
- 4 Usp. Pastor L., *Geschichte der Päpste*, Herder, Bd. VIII. Freiburg im Bresgau, 1928, str. 322-324; Cametti, A., *Palestrina, Bottega di Poesia*, Milano, 1925.
- 5 Usp. Cametti, A., nav. dj. str. 79.
- 6 Eweinmann, K., *Das Konzil von Trient und die Kirchenmusik*, Leipzig, 1919, str. 4.
- 7 Usp. Mayer, A. L., *Die Liturgie in der europäischen Geistesgeschichte*, Gesammelte Aufsätze herausgegeben und eingeleitet von Emmanuel von Severus, Darmstadt, 1978, str. 84.
- 8 Cametti, A., nav. dj. str. 84.
- 9 Bertolotti, A., *Musica alla corte dei Gonzaga in Mantova*; Ricordi, Milano, 1890, str. 48.
- 10 Kardinal Karlo *Boromejski* bio je među osmoricom kardinala koje je papa izabrao da ispitaju polifonu glazbu. To je bila sreća za crkvenu glazbu, jer je spomenuti kardinal bio vrlo profinjena ukusa i vrlo utjecajan čovjek. On se obratio Palestrini i zamolio je skladbe koje odgovaraju zahtjevima koncila. Palestrina mu je poslao tri kompozicije koje su bile otpjevane pred povjerenstvom kardinala, među skladbama bila je i misa pape Marcela. (Usp. Reinhard *Raffalt*, nav. dj. str. 64)
- 11 Usp. Wagner P., *Geschichte der Messe*, Breitkopf-Härtel, Leipzig, 1913, str. 400.
- 12 Usp. Jeppesen, K., *Der Palestrina-stil und die Dissonanz*, Breitkopf-Härtel, Leipzig, 1925, str. 31-32.
- 13 Čitav opus broji preko 700 glazbenih jedinica, od toga najbrojniji su *moteti* (308) zatim *mise* (104), *himni* (79), *magnificat* (20), *ofertoriji* (68), *litanije* (5), *falsi bordoni* (5), *lamentacije* (5) i *madrigali* (119).